

***"Я – агроном. І став я ним
власне в Полтаві."***

***(Відзначаємо 80 років пам'яті Миколи
Вавілова)***

Увесь світ знає Миколу Івановича Вавілова – видатного вченого-генетика, селекціонера, який присвятив своє життя вивченню і удосконаленню сортів пшениці та інших хлібних культур, що годують населення всього світу.

А полтавчани мають пишатися тим, що свій науковий шлях Микола Іванович розпочав у Полтаві, де в студентські роки проходив практику на Дослідному полі (з 1910 року - Полтавська дослідна станція, а нині - Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція імені М. Вавілова) і тут проводив свої перші наукові спостереження.

Вже навіть ставши відомим ученим, обіймаючи високі посади, Микола Вавілов з теплотою згадував полтавський період свого життя і завжди казав про себе просто: "Я - агроном. І став я ним власне в Полтаві".

У 2023 р. відзначається 80 років пам'яті Миколи Івановича Вавілова (1887-1943), тому ми хочемо пригадати славетний життєвий шлях видатного вченого, людини, яка працювала і здобувала трудовий та науковий досвід і на нашій полтавській землі.

Микола Вавілов зібрав і систематизував свою знамениту колекцію насіння і живців рослин, що налічує 200 тисяч зразків і яку Всесвітній банк оцінив у 7 трильйонів американських доларів.

Також він створив вчення про імунітет рослин та центри походження культурних рослин. Відкрив закон гомологічних рядів у спадковій мінливості, яким послуговуються всі генетики світу.

Микола Вавілов став організатором та учасником ботаніко-агрономічних експедицій, яких було майже 180 і вони охопили більшість континентів (крім Австралії та Антарктиди). Побував в 60 країнах світу. В ході цих експедицій були виявлені древні осередки формоутворення культурних рослин.

Варто відзначити, Миколу Івановича дуже турбувала проблема голоду в світі. Він вважав, що за допомогою генетики та селекції можна перемогти голод, виводячи нові сорти культурних рослин. Якби сталося так, що в світі зникли б всі харчові рослини,

то рослинництво можна було б з легкістю відновити за допомогою колекції Вавілова.

Микола Іванович був почесним членом десятків закордонних наукових товариств, академіком дев'яти академій восьми країн, директором кількох інститутів, президентом Всесоюзного географічного товариства.

У щоденнику вчений писав про ті часи: «Ми працювали, як водовозні коняки». Його помічники й учні розказували, що під час експедицій він у повному розумінні цього слова жив у вагонах і на станціях, нехтуючи особистим життям і здоров'ям.

А загроз його життю вистачало, особливо під час закордонних мандрівок. Науковець Г. М. Голубєв пригадував: «Скільки разів його хотіли умертвити змії, скорпіони і фаланги, проковтнути крокодили, розірвати мріяв голодний лев».

Микола Вавілов був безстрашний мандрівник, людина, мужність якої

була відома усьому світу. Це він у 1924 році, першим серед європейців, без доріг, без карт, без обізнаних провідників, ризикнув піти через Кафірістан, неприступний гірський район Афганістану.

Потім була ночівля в Сахарі, коли після аварії літака беззбройний льотчик і його пасажир-вчений опинилися поряд із лігвом лева.

Була зустріч із розбійниками в Абіссинії.

Був обвал на Кавказі - з важким рюкзаком за плечима дослідник кілька кілометрів повз тоді по кам'яному осипу, який щохвилини готовий був відновити рух з вершини в ущелину.

Бувало й таке, що автомобіль, у якому їхав Вавілов, падав у прірву.

Євгенія Синська, яка добре знала Миколу Івановича, характеризувала його відчайдухом, що любив дуже швидко їздити в авто з відкритим верхом. Не заважали йому ні хмари пилу, ні вітер, що свистів у вухах.

Супутники Вавілова могли переконатися: у трагічних ситуаціях учений винахідливий, відважний, має залізну витримку, ніколи не кидає товариша.

Микола Іванович був байдужим до матеріальних цінностей і посад, зате цінував дружбу й умів бути вірним другом. Коли після смерті директора Полтавської дослідної станції С. Ф. Третьякова члени його родини потрапили у скрутне матеріальне становище, Вавілов, який на той час перебував на солідній посаді, добився призначення їм довічних пенсій. І таких фактів можна навести принаймні кілька.

Він був людяним, глибоко інтелігентним. Працюючи на директорських посадах, не вивершувався над підлеглими, ніколи не писав слова «наказ», а тільки “розпорядження”. “У нас не казарма”, казав.

Переповідають, що в день батькової смерті у Миколи Івановича була Вчена рада, і він провів її до кінця, але потім одразу поїхав у лікарню.

Євгенія Синська, яка бачила обох його батьків, зазначала, що Микола Іванович був більше схожий на маму — маленьку, худорляву і

дуже бідову жіночку. Вона померла 1938-го, тобто за два роки до його арешту. Як і мама, він спав усього кілька годин на добу, і цього йому цілком вистачало, щоб почуватися бадьорим і здоровим.

Микола Іванович за все життя жодного разу не користувався відпусткою. Відпочинок він знаходив у подорожах, збираючи неоціненний матеріал для селекційної роботи. На зауваження друзів, що в нього немає власного життя, Микола Іванович відповідав: “Наукова робота — ото і є власне життя”.

Коли страшний голод охопив Поволжя, Вавілова послали в Америку із завданням вивчити хвороби хліба, закупити кращі сорти насіння пшениці, жита. Він усе зробив якнайкраще.

У 1929 році його обрали академіком Всеукраїнської академії наук.

Микола Вавілов сприяв розвитку генетики та селекції і в Україні. Саме з його ініціативи започатковано Український інститут зернового господарства, дослідну станцію в Карпатах, Українську станцію Всесоюзного інституту прикладної ботаніки.

Це він сприяв поширенню в нас кукурудзи, бо вважав, що це та культура, яка підсилить подальший розвиток і зміцнення продовольчої бази республіки.

Та особливі спогади цього вченого зі світовим ім'ям під час перебування в Україні були пов'язані з Полтавщиною.

Вперше Микола Вавілов потрапив у Полтаву 30 березня 1910 року, навчаючись на той момент у Московському сільськогосподарському інституті.

У Полтаві тоді знаходилася перша постійно діюча наукова установа Російської імперії – Дослідне поле. Керівник Миколи Вавілова академік Дмитро Прянішников виділяв здібного студента серед усіх і рекомендував його на проходження практики на Полтавському дослідному полі, яке в 1910 році перетворили на дослідну станцію. На ній студент Микола Вавілов робив свої перші спостереження і висновки.

Про полтавський період свого життя Микола Іванович писав у 1924 році, коли був уже відомим ученим: “Особисто для мене Дослідне Поле, його колектив дав імпульс до подальшої роботи, дав віру в усю агрономічну роботу”.

Науковець присвятив життя вивченню та удосконаленню сортів злаків, які годують населення всього світу. Підґрунтя своїх компетенцій та наукових інтересів Вавілов отримав саме на Полтавській дослідній станції. Тому вона й отримала неофіційний епітет "поле, яке нагодувало цілий світ".

Саме в Полтаві у популярному тоді журналі “Хуторянин” практикант Микола Вавілов опублікував три перші самостійні наукові праці. Крім того, директора Полтавської дослідної станції С.Ф.Третьякова він вважав своїм учителем.

На благодатній полтавській землі він по-справжньому відчув смак науки, ствердився як фахівець. М.І. Вавілов багато читав

наукових праць, порівнював їх, узагальнюючи факти. Ті праці допомогли йому обрати правильний напрямок досліджень. Ось як про це він сам згадував у листі-привітанні до знаного фітопатолога А.А. Ячевського: "...15 років тому, будучи студентом-практикантом Полтавської дослідної станції, я прочитав вашу книгу "Іржа хлібів". Ця книжка була для мене в той час великою подією.., мимоволі вабила самого до спостережень, до роботи, і сама була результатом великої спостережливості, знань..."

Після закінчення інституту, влітку 1912 року, Микола Іванович приїхав до Полтави, щоб вивчати стійкість деяких чистолінійних сортів пшениці до бурої іржі та борошнистої роси.

Через 10 років після ознайомлення з книжкою А.А. Ячевського М.І.Вавілов став основоположником вчення про імунітет рослин і видав свою першу монографію, присвячену цій тематиці.

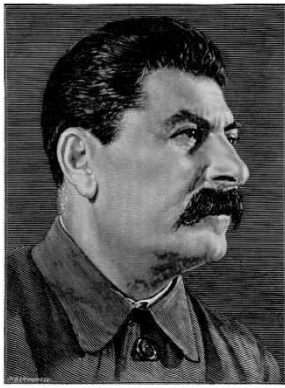
Усе своє життя в науці, починаючи зі студентської лави, Микола Вавілов присвятив вивченню культурних рослин, маючи шляхетну мету — підвищити їхню врожайність, усунути загрозу нестачі продуктів харчування для всього людства,

Із середини 1930-х років він і його співробітники були залучені до дискусії з проблем генетики та селекції. В останній період життя вченому довелося мужньо відстоювати і свої наукові переконання, і свою лінію впровадження досягнень науки у практику сільського господарства.

У цих дискусіях він був головним опонентом Лисенка Т.Д., який заперечував закони спадковості і пред'являв генетикам політичні звинувачення.

“Ну що, громадянин Вавілов, так і будете займатися квіточками, лепесточками та іншими ботанічними витребеньками? А хто буде займатися підвищенням урожайності сільськогосподарських культур?” – грізно запитував академіка сам Й.В.Сталін на своїй останній зустрічі з ним в листопаді 1939-го.

Микола Іванович як міг розповів про сутності, необхідності і значущості проведених в інституті досліджень. Присісти гостю Йосип Віссаріонович не запропонував, і той звітував стоячи. Вождь мовчки вислухав і резюмував: “У вас все, громадянин Вавілов? Ідіть. Ви вільні”.

Влітку 1939 року у столиці Шотландії мав відбутися VII Міжнародний конгрес генетиків. У світовій пресі широко обговорювалося питання про президента конгресу: чи повинен в Единбурзі головувати М.І.Вавілов або, відповідно до правил, керівництво конгресу слід передати найвидатнішому генетику Шотландії доктору Кру?

Микола Іванович отримав у зв'язку з цим багато листів від своїх друзів із Англії, Америки та інших країн. Більшість генетиків світу стояли за нього та висловлювали надію на швидку зустріч в Единбурзі.

Коли до початку конгресу залишилося два місяці, директор Всесоюзного інституту рослинництва звернувся за дозволом на виїзд. Він написав спочатку президенту АН СРСР В.Комарову, потім В.Молотову та наркому закордонних справ М.Литвинову.

У листах, написаних з великим почуттям, він наполегливо переконував наркома закордонних справ та голову Раднаркому, що

його поїздка носить аж ніяк не особистий характер, що вона піднімає міжнародний престиж країни. Вавілов пояснив, що політично вигідно провести конгрес під егідою Радянського Союзу як країни, що має блискучі досягнення в галузі генетики. Це приверне до СРСР симпатії західної інтелігенції.

На порозі війни з фашистською Німеччиною Захід високо цінував будь-який крок СРСР, спрямований на єдність, що свідчить про ослаблення сталінського табу в галузі культури та науки.

Але для Сталіна та його оточення поняття «престиж» містило інший зміст, аніж той, який вкладав у ці слова академік Вавілов. Молотов із дозволом на виїзд тягнув, бо знав, який міжнародний скандал вибухне, коли на Заході дізнаються, що радянським генетикам не дозволили їхати на конгрес. Але значно більше його цікавила внутрішня ситуація: як на це подивиться Сталін.

Внутрішня ситуація проявилася в липні, коли Молотов отримав від Берії листа, спеціально присвяченого Вавілову та становищу в біологічній науці. Комісар державної безпеки повідомляв, що за наявними відомостями після призначення академіка Лисенка Т.Д. президентом Академії сільськогосподарських наук Вавілов М.І. і очолювана ним

буржуазна школа “формальних генетиків” організує систематичну кампанію, яка покликана дискредитувати академіка Лисенка як ученого.

Берія не приховував мети свого демаршу: він чекав від Молотова, який у ЦК керував наукою, згоди на арешт Вавілова.

У листі Берії нічого не йдеться про троцькістські погляди Вавілова, про Вавілова-шкідника та посібника “ворога народу” Бухаріна. І Берія, і Молотов знали, що знищити Вавілова академіка треба тому, що він не приймає “відкриттів” Лисенка і тим дратує товариша Сталіна. Такою була гола правда. Вдягнути її у відповідні форми, сфабрикувати звинувачення проти Вавілова — шкідника і шпигуна — це вже деталі, методика, якою згодом займеться апарат НКВС — НКДБ.

- Ви заарештовані як активний учасник антирадянської шкідницької організації та шпигун іноземних розвідок. Чи визнаєте себе винним?

- Ні, не визнаю. Шпигуном та учасником антирадянських організацій я ніколи не був. Я завжди чесно працював на користь Радянської держави.

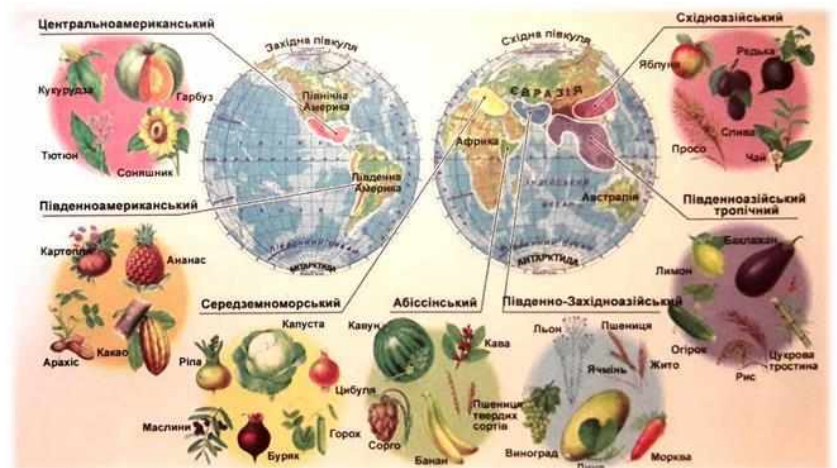
Цими словами вранці 12 серпня 1940 року у Москві, у Внутрішній в'язниці НКВС, розпочався перший допит академіка М.І.Вавілова. Діалог між старшим лейтенантом державної безпеки О.Г.Хватом та його підслідним тривав одинадцять місяців (слідча справа № 1500).

Старшому лейтенанту будь-що треба було довести, що М.І. Вавілов не видатний учений, не гордість радянської науки, не організатор вітчизняної агрономії, а заклятий ворог Радянської влади і як такий повинен бути знищений. Попри факти, він мав довести: президент ВАСГНІЛ і є особа, відповідальна за руйнування нашого сільського господарства, за розвал сільськогосподарської науки. Для цього годилося все: наклепи на себе підслідного, доноси його ворогів, фальшиві матеріали НКВС.

Тепер ми знаємо: арешт Першого агронома країни справді не був випадковістю. Віддалені гуркіт майбутніх громів нечутно прогуркотіли над його головою вже в 1931 році, коли він перебував, здавалося б, на вершині визнання. Вавілов щойно організував Академію сільськогосподарських наук, провів Всесоюзну конференцію боротьби з посухою, привіз із Америки черговий транспорт найцінніших культурних рослин, очолив Географічне товариство СРСР.

І якраз у цей час у надрах ОГПУ на нього було заведено агентурну справу № 268615.

Поки що Микола Іванович вирішував проблеми вітчизняного хіміну та каучуку, поки займався полярним та пустельним землеробством, посухостійкістю та зрошенням пшениць, поки виступав на міжнародних конгресах і всесоюзних з'їздах, досліджував культурні рослини Закавказзя, Далекого Сходу та Канади — «справа» його таємно і тихо росла. До дня арешту академіка Вавілова кількість заведених на нього агентурних томів зросла до семи.

...Суд відбувся 9 липня 1941 року.

“Іменем Союзу Радянських Соціалістичних... Попереднім та судовим наслідком встановлено, що Вавілов з 1925 року є одним із керівників антирадянської організації, що називалася «Трудова селянська партія», а з 1930 року був активним учасником антирадянської організації правих, що діяли в системі

СРСР та деяких наукових установ СРСР... В інтересах антирадянських організацій проводив широку шкідницьку діяльність, спрямовану на підлив та ліквідацію колгоспного ладу, на розвал та занепад соціалістичного землеробства в СРСР... Переслідуючи антирадянські цілі, підтримував зв'язки із закордонними білоемігрантськими колами та передавав їм відомості, що є державною таємницею Радянського Союзу...

Визнаючи винним Вавілова у скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 58-1а, 58-7, 58-9, 58-11 КК РРФСР, Військова колегія Верховного суду СРСР засудила: Вавілова Миколу Івановича піддати вищій мірі покарання — розстрілу, з конфіскацією майна, яке йому особисто належить. Вирок остаточний та оскарженню не підлягає”.

Але стратити
видатного вченого
Сталін так і не
зважився. Вже після
винесення вироку
стало відомо, що

Миколу Івановича обрали почесним
членом Ліннейвського суспільства в Лондоні.

Розстріл опального академіка міг негативно позначитися на ставленні західної громадськості до радянського вождя, який у 1941 році дуже розраховував на встановлення союзницьких відносин з Великобританією.

До того ж дні Вавілова і так були полічені — після тривалого слідства він перебував за межею фізичного і психічного виснаження. Дистрофія, цинга, пелагра, серцева недостатність, невроз... В саратовській в'язниці до цього додадуться дизентерія і крупозне запалення легенів. На “лікування” в тюремну лікарню Микола Іванович вступив 24 січня, а вранці 26-го його вже назавжди виписали...

І цього ж дня, 26 січня 1943 року генія світового рангу, гордість вітчизняної науки, *почесного члена Лондонського Ліннейвського суспільства, Нью-Йоркського географічного суспільства, Американського ботанічного суспільства, Мексиканського агрономічного товариства, Іспанського королівського товариства природознавців, Британської асоціації біологів, почесного доктора Софійського університету, Чехословацької академії наук, іноземного члена Лондонського королівського товариства* закопали разом з іншими в ямі міста Саратова недалеко від в'язниці. Місце поховання відомо, індивідуальна могила відсутня...

Жителі Полтави увічнили пам'ять про видатного вченого, назвавши його ім'ям один із проспектів і встановивши меморіальну дошку на фасаді головного будинку Полтавської сільськогосподарської дослідної станції.

На території станції росте перший живий пам'ятник вченому — каштан, названий в 1987 році на честь 100-річчя з дня народження вченого каштаном Вавілова. Під ним вчений відпочивав під час практики 1910 року, фотографувався у 1912 і 1923 роках, коли приїздив на дослідну станцію.

Також тут у 1987 році з ініціативи голови Полтавського відділення Українського ботанічного товариства Віктора Самородова закладено єдиний у світі меморіальний парк «Вавиловіарій».

А в обласному краєзнавчому музеї відкрито Фонд імені академіка М.І. Вавілова, який налічує понад 500 одиниць зберігання, і, головне, використовується.

Доля Миколи Івановича Вавілова – видатного генетика, ботаніка, селекціонера, географа, дослідника і мислителя, який зробив величезний внесок у світову науку, нажаль, була дуже типова для свого часу...

